

§21. Подорож у минуле

- 1 Подивися трейлер фільму “Сторожова застава” та дізнайся, про що цей твір, які персонажі в ньому є. На твою думку, фільм заснований на реальних подіях чи це вигадка сценаристів? Поясни, чому ти так вважаєш.

svitdovkola.org/um4/media2

- 2 Спиши текст, розставляючи розділові знаки.

Український режисер Юрій Ковальов зняв пригодницький фільм-фентезі “Сторожова застава” Сценарій написали Сашко Дерманський та Ярослав Войцешек за мотивами однойменного роману Володимира Рутківського Фільм **розповідає** про сучасного школяра Вітька, який крізь загадковий портал потрапляє на тисячу років у минуле

- 3 Поясни написання всіх слів з великої букви в попередньому завданні.

- 4 Побудуй звукові моделі виділених у тексті слів.

- 5 Уявіть, що ви теж відшукали загадковий портал. У які часи ви хотіли б потрапити? Вигадайте пригоди, які могли б із вами трапитися. Інсценізуйте їх і зробіть фотозвіт для шкільного сайту.

Читаріум

- 6 Розкажіть одне одному, які цікаві книжки про минуле ви читали. Чим вони вам сподобалися? Хто їх автори / авторки? Обери один зі згаданих під час бесіди творів і прочитай його.

§22. Види речень за метою висловлювання та інтонацією

- 1 Прочитай текст, який написала Марійка. Зверни увагу на розділові знаки в кінці речень.

Ти знаєш, яке свято відзначають українці 14 жовтня? День захисника України! Цього дня вітають військових і волонтерів, які стали на захист нашої Батьківщини від ворогів. Торік до свята ми готували у школі виставу про Микиту Кожум'яку. Цього року я співатиму на концерті пісню “Україна”.

- 2 Пригадай, які бувають речення за метою висловлювання та інтонацією. Запиши приклади речень кожного виду.

- 3 Оля любить записувати свої думки, але не відокремлює речення одне від одного. Прочитай її есе про осінь.

Хіба може бути важливою якась малесенька крапка?..

я часто бачу веселу осінь не розумію, чому люди називають її сумною таким різнокольоровим листя буває лише восени, а це радісно й гарно а скільки яскравих квітів: жоржини, хризантеми, айстри після дощу весело побігати по калюжах у гумових чоботах

- 4 Як ти сприйняв / сприйняла текст? Чи заважало те, що в кінці речень немає розділових знаків? Чим саме? Спиши есе, розділивши його на речення.

§23. На гостині в козаків

1 Хочеш пережити справжні козацькі пригоди? Тоді поринай у них разом із персонажами історичного роману – підлітками Грициком і Саньком, які мушили тікати з рідного села світ за очі, бо своєю сміливою витівкою розлютили місцевого пана.

Утікач

За романом Володимира Рутківського “Джури козака Швайки”

Прокинулися Грицик і Санько від стривоженого воронячого каркання. Та до обіду нічого не трапалося. Зрештою хлопчики так осмілилися, що подалися до озера й напилися води. На зворотному шляху Грицик підстрелив куріпку.

Хлопчики вилізли на крилатий бересток і завмерли межі гілок.

– Грицику, поглянь! – вигукнув Санько.

На самісінькому обрії здійнялася чорна хмара куряви. Вона наближалася до пагорба, на якому зупинилися друзі. Курява мовби гналася за кількома десятками вершників. Попереду, на відстані стріли, мчав ще один вершник.

– Татари! – видихнув Грицик, і хлопчики грушами скотилися з дерева. Не змовляючись, шугонули в кущі. Якийсь час вони лежали непорушно. Лише серця стугоніли так, що не чути було стукоту кінських копит.

Вершники були вже недалеко. Утікач, майже не цілячись, випустив стрілу – і один із татар звалився під ноги коневі. Інші мимоволі стишили біг, і втікач знову вихопився вперед.

Повз пагорб гулко протупотів змилений кінь. Вершник, чорновусий смаглявий юнак, низько припав до його шиї. І хоча це була лише мить, все ж Грицик встиг помітити на його спітнілому обличчі глузливу посмішку.

Вершник чв'алом гнав коня саме до озера. За якусь хвилю він із шурхотом вривався в очерет. І нараз звідти вихопився кошлатий кінь. Проте втікача на ньому вже не було. Кілька татар кинулися наперейми коневі, решта почали спішуватися. Переслідувачі, не роздягаючись, кидалися у воду, пірнали на самісіньке дно і з пирханням з'являлися на поверхні. А хто не вмів плавати, косив кривими шаблями очерет і шелюгу.

Тепер хлопці збагнули, що саме замислив утікач. Мабуть, він зрозумів, що його рано чи пізно наздоженуть, тож відпустив коня на волю, а сам сховався в очереті. Сховавшись, видовбав очеретинку, взяв її в рот і заліг десь під ряскою.

Цю хитрість хлопчики добре знали. Як і те, як із нею боротися. Висмикнеш надламану очеретинку – і тільки бульки йдуть із глибини. А невдовзі з'являється і сам утікач – захеканий, і очі на лоба вилазять... Атож, ця хитрість, здається, відома й татарам. Йч, кляті, як висмикують із води кожному підозрілу очеретинку! А озеро ж невеличке – лише якась сотня кроків у поперечнику.

Проте втікач ловитися все не хотів. Уже й сонце почало скочуватися за Дніпро. Врешті татари почали вибиратися з озера. Кілька вершників про всяк випадок ще раз об'їхали навколо озера. Проте нічого підозрілого не знайшли. Тож, збившись до купи, татари повільно рушили назад у степ.

Грицик, який трохи навчився татарської говірки від діда Миколи, почув, як один переслідувач сказав іншому:

– Схоже, вислизнув таки невірний з наших рук.

– З наших вислизнув, – зло реготнув інший, – але ж не з цього озера. Тут йому й смерть.

Коли на видноколі розтанули постаті останніх вершників, хлопці вибралися зі схову й подалися до озера.

– Може, він ще живий? – сказав Грицик, сам не вірячи у свої слова. – Лежить десь непритомний. То ми його порятуємо.

Та діставшись до озера, сам пересвідчився в марності своїх сподівань. Кінські копита перетворили землю довкола води на суцільне місиво. На поверхні плавали купи скошеного очерету й шелуги впереміж із **жабурінням**. І жодної

цілої очеретини, за допомогою якої міг би дихати втікач.

– Нічого вже ми тут не знайдемо, – нарешті вирішив Грицик. – Ходімо, Саньку, далі.

Та перш ніж повернутися до пагорба, обережний Грицик вирішив видертися на одну з верб, аби пересвідчитися, чи не наближається до них зі степу ще татарський загін. Він обрав вербу, стовбур якої ріс трохи похило і був такий товстий, що й двоє дорослих, узявшись за руки, не змогли б його обхопити. Грицик розігнався і спритно, мов білка, побіг по нахиленому стовбуру.

І тут сталося неймовірне. Вербга голосно чхнула, а тоді запитала сердитим людським голосом:

– Ти що – не бачиш, куди лізеш?

2 Що ти відчував / відчувала, читаючи про пригоди хлопчиків? Яким можеш назвати цей текст: напруженим, карколомним, нудним, захопливим, гостросюжетним, комічним?

3 Прочитай назву роману. Як ти гадаєш, хто тут джури, а хто козак Швайка?

4 Спиши текст, розділивши його на речення.

Запорожці мали дуже гарний звичай залучати молодь до козацької справи ще з дитинства біля всякого статечного козака був один або кілька молоденьких хлопців вони звалися джурами джура доглядав коня та чистив зброю свого наставника, супроводжував його в походах навіть у боях ставав у пригоді.

5 Як автор описує втікача? Прочитай. Яка деталь свідчить про те, що козак знає: татарам не вдасться його зловити? Які риси характеру притаманні герою? Назви їх.

6 Відшукайте в тексті розповідні, питальні та спонукальні речення. Запишіть по два речення кожного виду і потренуйтеся читати їх із відповідною інтонацією.

7 Знайди в уривку слова, з яких стає зрозуміло, що хлопчикам страшно. Письменники та письменниці часто використовують цей прийом: описують відчуття так, щоб читачі впізнали емоцію.

Кишенька слів

8 Здогадайся, про які почуття йдеться, та опиши якусь ситуацію, коли ти мав / мала такі відчуття в тілі, використавши один із фразеологізмів.

Аж волосся стало дибки.

Аж очі на лоба полізли.

Сльози навернулися на очі.

Мурашки по тілу побігли.

§24. Граматична основа речення

– Мовознаю, я нещодавно помітило, що в кожній справі є хтось головний. Як-от ти в нашій школі або Режисерка в театрі. Тоді я замислилося, а чи є хтось головний у реченні?

– А ти – розумне мишеня! Згадай, що ми вчили торік, і проведи спостереження. Тоді знайдеш відповідь на своє запитання.

1 Поспостерігай, як змінюється речення, коли в нього додаються слова. Визнач у кожному підмет і присудок.

1. Вершник наближався. 2. Вершник стрімко наближався. 3. Вершник стрімко наближався до озера.

Пригадай

Граматична основа речення складається з **головних членів речення** – підмета і присудка. Найчастіше **підмет** називає істоту, предмет чи явище, що виконує дію (хто? що?). **Присудок** називає дію, яку виконує підмет (що робить? що роблять? тощо). Решта членів речення дають нам додаткову інформацію (який? куди? кому? де?), вони – **другорядні**.

2 Знайди в реченнях підмет і присудок. Придумай з ними власні речення і запиши їх. Підкресли граматичні основи.

1. Хлопчики повечеряли з козаками. 2. Комарі дошкуляли подорожнім.

3 Спиши текст. У кожному реченні підкресли головні члени.

Сьогодні в лісі панує справжній жовтневий листопад. Клені обсипаються від найменшого подиху вітерця. Гаснуть осінні вогняні барви. На восковому листі з'являються брудні плями. (За О. Донченком)

§25. Звертання

1 Прочитай вірш та уяви те, що в ньому описано. Поміркуй, як "грає" бджілка.

Грай, бджілко!

Грай, бджілко, грай!
В полі, в лісі, на леваді
Усі квіти тобі раді.
Увесь рідний край!

Грай, бджілко, грай!
Межи зіллям, межи квіттям
Пісню тиху брини дітям,
Усіх звеселяй!

Марійка Підгірянка

2 До кого звертається Марійка Підгірянка у своєму творі? Як позначається звертання на письмі?

Пригадай

Звертання – це слово або сполучення слів, що називає того, до кого звертаються. Звертання вимовляється з особливою інтонацією і на письмі виділяється комами або знаком оклику.

3 Відшукайте в уривку з роману Володимира Рутківського "Джури козака Швайки" (с. 40–42) речення зі звертанням. Прочитайте їх із відповідною інтонацією.

4 Спиши речення. Підкресли в кожному з них звертання.

1. Ну ж бо, Вітрику, – із зусиллям шепотів вершник. – Ну ж бо, друже. 2. Мамо, там же хлопці йдуть козакувати! – благально почав Санько. 3. Ви ж бачите, діду, яке воно? Ще біди накоїть... (За В. Рутківським)

5 Склади й запиши три речення зі звертаннями: на початку, у середині та в кінці.

§26. У вирі пригод

1 Пригадайте й розкажіть одне одному про випадок зі свого життя, який можна назвати пригодою.

- ▶ Як ви тоді почувалися: налякано, здивовано, некомфортно, радісно?
- ▶ Чи змінилося ваше ставлення до подій згодом?
- ▶ Чи цікаво розповідати про свої пригоди іншим? А слухати розповіді про пригоди?

2 Розгляньте ілюстрації на с. 48–51 і здогадайтеся, про що йтиметься в наступних уривках із роману Володимира Рутківського "Джури козака Швайки".

Знайомся: автор!

Володимир Рутківський

Майбутній дитячий письменник народився 18 квітня 1937 року в селі Хрестителеве на Черкащині. За **тетралогію** "Джури" отримав премію ім. Т. Шевченка.

3 Дізнайся більше про письменника та його тетралогію "Джури". Де ти можеш знайти інформацію?

4 Подивись відео: svitdovkola.org/um4/media3

У ньому автор розповідає про свою любов до футболу та книжок, про смішну стінгазету і про відповідальність за написане. Запиши назви книжок і прочитай одну з них.

5 Чи цікаво тобі було переглядати це відео? Які прийоми використали автори, аби зробити його захопливим?

§27. Однорідні члени речення

Пишеня читає і дивується.

– Мовознаю! Я такого ще не бачило! Якась дивна граматична основа. Підмет я легко знайшло, зрозуміло, хто виконує дію – Пишеня, тобто я. А от присудків... два! Я виконую дві дії водночас!

– Так-так, грамотію! Ти відкрило для себе і для всіх четвертокласників **однорідні члени речення**.

– Тобто однорідні присудки?!

– Однорідними можуть бути будь-які члени речення!

– Однорідні підмети теж бувають? Хіба хтось виконуватиме одну дію одночасно?

– Авжеж! Ось, наприклад, ми з тобою!

Пишеня і Мовознай вивчають граматику.

1 Прочитай. Визнач у кожному реченні однорідні члени. Які вони – головні чи другорядні?

Грицик понад усе любив запашний, солодкий, золотистий мед. От знайшов би він зараз дупло, викурив звідтіля маленьких злючок, а потім висмоктав би зі щільників неймовірно смачний мед! (За В. Рутківським)

2 Випиши з тексту в завданні 1 другорядні однорідні члени речення разом зі словом, від якого вони залежать.

3 Заміни виділені слова в реченні однорідними членами за зразком. Утворені речення запиши.

Зразок. Птахи відлетіли у вирій. – Журавлі, лелеки та жайворонки відлетіли у вирій.

Уже пожовкло листя на деревах. Діти пішли до лісу. А додому повернулися з повними кошиками грибів.

§28. Пригоди тривають

- 1 За ключовими словами (**утікач, татари, верба**) пригадайте послідовність подій у романі. А потім прочитайте продовження.

Дивний незнайомиць

За романом Володимира Рутківського “Джури козака Швайки”

Хлопчики закам'яніли. Вони знали і про нечисту силу, і про вовкулаків, але ніколи ще не чули, щоб верба заговорила людським голосом. Тут вона ще й заходилася чхати. І дочхалася до того, що від неї відвалився шмат кори і перед хлоп'ячими очима з'явилося чимале дупло. А в тому дуплі виднілася голова. У голови було смагляве обличчя й чорні вуса, геть покриті порохнявою.

Голова в дуплі була не сама. Там ще були і тіло, і руки з ногами. І коли все це вибралося з дупла, перед ошелешеними хлопчиками постав широкоплечий юнак. Це був той, за ким гналися татари.

– Ну, як, бачили щось подібне до цього? Ні? То ж бо й воно. А те-

пер, Грицику, збігай-но і глянь, чи не вертаються татари.

– Звідкіля ви знаєте, як мене звати? – здивувався Грицик, коли повернувся зі звісткою, що нікого не видно.

– Я, хлопче, мушу знати все, – сказав незнайомиць. І невідомо було, жартує він чи ні. – А тепер гайда далі.

Хлопці йшли позаду незнайомця й дивувалися. Яка незвичайна людина! Стверджує, що про все знає... І ходить якось не так, як усі. Не ходить, а крадеться. І наче нікуди не дивиться, а все бачить. Ось щойно, не озираючись, сказав:

– Саньку, не відставай. І під ноги дивися, бо на гадюку наступиш.

А Санько і справді ледь не налетів на гадюку. Добре, що

вона уздріла його першою і зав'юнилася з-під ніг.

– А як вас звати? – не витримав урешті Грицик.

Незнайомиць озирнувся і сказав:

– Кличте мене Пилипом, – подумав і додав: – Поки що.

– Як це? – не зрозумів Грицик.

– Отак. Сьогодні я Пилип, а завтра, може, буду Саїд-беєм.

Коли дісталися **плáвнів**, Пилип звелів друзям відпочивати, а сам кудись щез. Повернувся надвечір. І не пішки, а на коні. І це був саме той кінь, на якому Пилип утікав від татар.

– Пощастило нам, хлоп'ята, – сказав він. – Ще б трохи затрималися біля того озера – і були б у татарському полоні.

Козак любовно поплескав по ще вологому **крупі** свого коня. Тоді видобув із торбини круглого коржа, розламав його на чотири частки і дві подав хлопчикам.

– Підживіться трохи. А вечерятимемо, сподіваюся, в іншому місці, – сказав і віддав найбільшу частку коневі.

– Здам вас добрим людям, – розмірковував Пилип, – і подамся своєю дорогою.

– А куди саме? – не втримався Санько.

Грицик штовхнув товариша ліктем у бік:

– Чого причепився? Дядько Пилип куди захочуть, туди й поїдуть. Бо він козак, вільна людина!

– Саме так, – погодився козак. – Тільки припиніть говорити до мене, як до двох. Не такий уже я й старий для того. Згода?

- 2 Що незвичного помітно в поведінці козака? Прочитай відповідні уривки з тексту. Про що це свідчить?

- 3 Що мав на увазі Пилип, кажучи: “Припиніть говорити до мене, як до двох”? До кого ти звертаєшся на “ви”? Чому?

- 4 Як гадаєш, куди козак відведе хлопчиків?

Оце так зустріч!

За романом Володимира Рутківського “Джури козака Швайки”

Під вечір вони вирушили вглиб дніпровських плавнів. Дорогою дуже дошкуляли комарі. Тож хлопчики затято шмагали себе по обличчю, шиї та литках. Зрештою Грицик не витримав і намазюкав обличчя чорним намулом.

– Тепер не кусатимуть, – сказав він.

Санько подумав і теж намазюкав обличчя. І справді, комарі хоч і дзвеніли над ним, проте кусати перестали.

Пилип озирнувся на них і схвально хитнув головою. От його комарі не чіпали. Мабуть, тому, що він смалив люльку.

Незабаром очерети почали рідшати. Крізь просвіти зблискувала Дніпрова блакить. Мандрівці вийшли до заплави. За нею виднівся острів зі звивистими берегами.

– От і прийшли, – сказав Пилип.

Він підніс до рота долоню й тричі прокричав пугачем. У відповідь із глибини острова долинуло качине крякання. А невдовзі на хвилях загойдався човен-плоскодонка. У ньому стояв здоровань у полотняній сорочці.

– Пилипе! – ще здалеку загукав він. – А щоб тебе мухи покусали! Ми тут уже таке передумали...

Коли човен із розгону вилетів на берег, здоровань кинувся до Пилипа з обіймами – у того аж кісточки затріщали.

– О, а що за чортенят ти привіз? Ану, йдіть-но сюди!

Не встигли хлопчики й отямитися, як уже тицьнулися пискама у воду. Василь пополоסקав ними, як ото жінки полощуть білизну, і знову поставив їх навпроти себе.

– То це ж чи не про вас розповідали, буцімто ви так перелякали нашого пана Кобильського, що той бідолаха аж за Переяславом зупинився?

– Це вони і є, – підтвердив Пилип. – Тепер їм діватися нікуди – пан таких жартів не пробачає.

Василь у задумі почухав потилицю.

– Та знаю, але ж... у нас тут теж не мед з маслом їдять. Сьогодні живемо, а завтра якийсь **бузувір** налетить.

Тоді почастивав хлопчаків легким потиличником і сказав:

– Ну, гаразд, хай лишаються. Якось воно та буде.

Грицик аж підстрибнув.

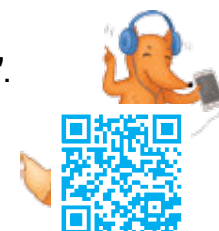
– То ви... то ти що – береш нас у козаки? – запитав він.

– Ну, це ще треба заслужити...

У глибині острова палало багаття. На рогачках булькотів здоровенний казан. Навколо нього сиділо з десятеро чоловіків. За деревами чулося голосне кінське іржання.

- 5 Як козак, що зустрів мандрівців, виказав своє хвилювання про долю Пилипа? Запропонуй інший вислів, яким побратим міг би зустріти товариша, якого давно не бачив.
- 6 Відшукайте в тексті фразеологізм, яким козак називає нелегке життя. Чи були у вас ситуації, які також можна було б описати цим висловом? Розкажіть.
- 7 Які уривки змусили тебе всміхнутися? Виразно прочитай їх комусь, кого хочеш розвеселити.
- 8 Відшукай в уривках “Дивний незнайомец” і “Оце так зустріч!” (с. 48–51) та випиши два речення зі звертаннями і три речення з однорідними членами.
- 9 Послухай пісню “Гупало Василь” гурту “ТНМК”. Чи ти чув / чула раніше про такого захисника України? Навіщо вигадали цього персонажа?

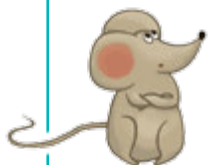
svitdovkola.org/um4/media4

§29. Сполучники, або Як з'єднати однорідні члени

– Мовознаю, здається, ти щось від мене приховав. Поглянь-но лише, що ти вчора написав на дошці.

Пишеня і Мовознай вивчають граматику.

– Крім тебе й мене, у цьому реченні з'явився ще невідомий мені **і**. Він теж вивчає граматику? Чому я його не бачу? Сховався?

– Пишенятку, від твого пильного ока ніщо не сховається! Навіть малесеньке службове слово **і**. До нього навіть запитання поставити не можна. Воно не має власного значення. Але в нього важлива роль – поєднувати, тобто сполучати, слова в реченні. Такі службові слова й називають **сполучниками**.

МОВ — та — а — що — чи — і — але — й — або

1 Об'єднай кожну пару речень в одне так, щоб одні й ті самі слова не повторювалися. Запиши утворені речення.

☀ Біля бабусиної хати цвітуть мальви.

Біля бабусиної хати цвітуть півонії.

☀ На вулиці Максим побачив сіре кошенятко.

На вулиці Максим побачив пухнасте кошенятко.

2 Прочитай речення. Випиши ті, у яких однорідні члени речення поєднані сполучниками. Сполучники обведи.

1. Мудрим ніхто не вродився, а навчився. 2. Нових друзів май, старих не забувай. 3. Як жили наші діди та прадіди, так нам веліли. 4. Ми вас будем дожидати, у віконце виглядати. (Народна творчість)

3 Склади й запиши речення зі сполучниками.

§30. А що в казані?

1 Як гадаєте, що варили козаки в казані? Чи дійшли до нас їхні рецепти? Обговоріть, завдяки чому. Які страви традиційної української кухні вам до смаку?

2 Прочитай рецепт із книжки "Ням! Готують діти!", яку створили Маша Сердюк, Юлія Нієдра та Марі Кінович.

Яскравий овочевий суп

Куряче філе – 1 шматок

Картоплини – 2 шт.

Гарбуз – 200 г

Цибулина – 1 шт.

Середня морквина – 1 шт.

Лавровий лист – 1 шт.

Брюссельська капуста – 200 г

Сіль – за смаком

1. Куряче філе миємо та нарізаємо шматочками. Складаємо в каструлю, додаємо дрібку солі, заливаємо водою і ставимо на вогонь. Коли почне кипіти, зменшуємо вогонь і варимо 10 хвилин.

2. Моркву, цибулю, картоплю, гарбуз миємо, чистимо, нарізаємо. Кладемо овочі в каструлю й варимо разом із курятиною ще хвилин 10.

3. Додаємо брюссельську капусту й лавровий лист. Варимо ще хвилин 5.

4. Подаємо суп гарячим. За бажання його можна притрусити кропом або петрушкою.

3 Які особливості запису рецептів?

4 Випиши з рецепта "Яскравий овочевий суп" два речення з однорідними членами. Підкресли їх.

5 Запиши рецепт своєї улюбленої страви, використавши речення з однорідними членами. Як поєднані однорідні члени у твоїх реченнях?

§31. По слідах Шерлока Голмса

- 1 Популярний літературний персонаж — детектив Шерлок Голмс — прославився тим, що помічав більше за інших і на основі своїх спостережень робив логічні висновки.

Потренуйте своє мислення, граючи в асоціації. Перший гравець називає слово, наступний — свою асоціацію до нього. І так по черзі.

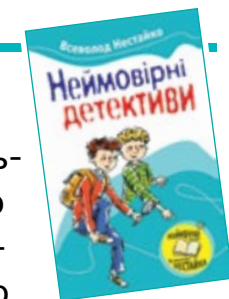

- 2 Скористайся "Тлумачком" (с. 138–139) і з'ясуй значення слова **детектив**. Це однозначне чи багатозначне слово?
- 3 Склади й запиши два речення зі словом **детектив**, уживаючи його в різних значеннях. Підкресли в кожному реченні граматичну основу.

Читаріум

- 4 А ти знаєш, що жанр дитячого детективу з'явився в літературі геть нещодавно? Близько 100 років тому письменники збагнули, що не лише дорослим цікаво читати про розслідування злочинів. І відтоді написали чимало захопливих творів, де детективами стають твої однолітки чи казкові істоти.

Довідайся, які дитячі письменники та письменниці творили чи творять у жанрі детективу. Як гадаєш, чи зацікавлять тебе такі книжки? Обери одну з них і прочитай.

§32. Поширення речення

- 1 Пишеня спробувало себе в ролі детектива. А Медіаша записала, що з того вийшло. Прочитай її розповідь. Чи в кожному реченні є однорідні члени?

Заклопотаний і невиспаний Мовознай загубив свої нотатки. Пишеня допомагало шукати їх у дуплі, під кущем, на галявині. Зазірало в шухлядки столу, у шафу і в холодильник. А знайшлися вони у валізі.

- 2 Доповни останнє речення тексту Медіаші так, щоб воно відповідало схемі. Запиши.

- 3 Обери разом будь-який предмет у класі. Хай кожен / кожна з вас опише його, використавши якомога більше прикметників. Після цього порівняйте свої описи. Що в них спільного? А чим вони відрізняються?
- 4 Прочитай текст. Доповни перше речення другорядними членами, друге — однорідними, третє — звертанням. Текст, що утворився, запиши. Підкресли в кожному реченні граматичну основу.

У нашій бібліотеці відбулася подія. Учора привезли 50 нових книжок: тут і казки, і енциклопедії. Мерщій до бібліотеки за **новинками!**

- 5 Розбери за будовою або розділи для переносу слово, виділене в тексті попереднього завдання.

§33. Коти-детективи

- 1 Ти коли-небудь читав / читала справжній детектив? Із загадковими зникненнями, пошуками, здогадками й погонями! Саме такий твір чекає на тебе на цих сторінках.

Пожежа і таємниче зникнення

За казковою повістю Галини Вдовиченко
“36 і 6 котів-детективів”

– Привіт! Ми знову в ефірі, і з вами я, Коментатор-Чорний кіт. Ми раді вітати вас у помешканні пані Крепової та її племінника Стаса. У тій самій квартирі, де одного дощового вечора знайшли собі прихисток 36 великих і 6 маленьких котів! Моя інтуїція підказує, що починається нова котяча історія. Відчуваю це від кінчиків вусів до хвоста. Щоб я загавкав, якщо це не так.

Чорний кіт виголошував свою промову, стискаючи в лапі пластмасовий мікрофон, що підозріло нагадував сітчасті бігуді пані Крепової. Ніхто в кімнаті не звертав уваги на ба-зікання Коментатора, але його це аніскільки не бентежило. Шість котячих гуртів завзято дряпали кігтями шість дерев'яних дощочок. За цим дійством спостерігав зі свого крісла Стас, обліплений кошенятами. Малюки почувалися пречудово: Клаповух, Жабка-Сиволапка, Яків, Безжурний Кіт Гарольд Перший, Безжурний Кіт Гарольд Другий і Круть.

– Творіть! – змахнув рукою

Стас. – Працюйте натхненно й розкуто. Ваш дряпопис стане окрасою нашої кав'ярні.

Коти нашорошили вуха. А малюки кинулися обійматися: Стас бере їхні картини на виставку!

Гості йшли і йшли. Багатьом кортіло подивитися, що там коти понадряпували. Приїхали телевізійники. Автори розповідали про свої картини, знайомилися з відвідувачами.

А вранці у випуску новин повідомили про нічну пожежу в місті. Вогонь знищив кав'ярню “36 і 6 котів”, ту саму, що здобула популярність завдяки котам.

Коти вже не сподівалися побачити свою кав'яреньку. Уява малювала купку попелу там, де вона була вчора. Але коли автомобіль Стаса повернув за ріг, усі голосно видихнули: уф-ф! Ось вона! Не дуже й ушкоджена! Вогонь зіпсував одну стіну, третину підлоги, частину стелі та даху. Пощастило, бо вночі хтось помітив вогонь і вчасно викликав пожежників.

– А як?.. Чи то, що?.. Тобто, де наші картини? – роззирнувся Яків.

А й справді. Мали б лишитися бодай обгорілі. Але ж не вісім голих цвяхів!

- 2 Як гадаєш, куди зникли картини?
- 3 Прочитай виразно слова Чорного кота, що розпочинають історію. Кого він наслідував? Про які його захоплення це свідчить? Чи любиш ти слухати балачки діджеїв та діджейок на радіо і розповіді блогерів та блогерок? Чи є в них особливий стиль мовлення?
- 4 Оберіть подію, яку ви хочете прокоментувати на камеру. Продумайте свою промову та потренуйтеся говорити. Зробіть кілька дублів, перегляньте їх і порівняйте. Що вдалося добре? А над чим можна ще попрацювати?

Розслідування

За казковою повістю Галини Вдовиченко
“36 і 6 котів-детективів”

– Бу-бу-бу-бу-бу, – першим озвався Бубуляк. – Щось тут не те. Я думаю, це підпал і викрадення. Злодії були певні, що вогонь знищить сліди злочину.

– Та ну! – Кутузов почував пов'язку, що затуляла вибите око. – От тільки чесно: кому потрібен наш дряпопис?

– Може, ми шедеври створили, хтозна, – нявкнула одна з кішок-жоржинок, здається, Лізетта.

– Будь-хто з учорашніх відвідувачів міг бути викрадачем. Навіть телевізійники, – розхвилювався Ковбасюк.

Урешті-решт усі замовкли.

– То що робимо, Бубуляче?

Як завжди в особливих випадках, усі погляди зійшлися на найрозважливішому і найдосвідченішому.

Бубуляк замислено почував підборіддя:

– Бу-бу-бу-бу-бу... Я трохи помізкував, і ось що скажу. Діло темне. Детективна історія. Без розслідування не обійтись. Робімо так. Для початку розходимося районом, збираємо інформацію. Важлива будь-яка дрібниця. Хто? Що? Де? Коли? Потім збираємося на веранді та обмінюємося тим, хто що наріє. Відтак вирішуємо, що робити далі.

До вечора не знайшли жодної зачіпки. Ніхто нічого не бачив і не чув: жодної підозрілої особи чи автівки.

Стас, почувши котячу пропозицію шукати викрадачів, лише розреготався.

– Ваші картини справді оригінальні. Ніхто не заперечує. Але навряд чи комусь спало б на думку їх викрадати. По-

жежники зняли картини зі стіни і в тій метушні кудись їх запхали. І, до речі, замок ніхто не ламав. Які ж тут грабіжники? Не переймайтеся! Спійть.

Він вимкнув світло і, бадьоро мугикаючи, пішов до ванної.

5 Детектив Галини Вдовиченко насичений подіями. Віднови їх послідовність і запиши в зошиті. Чи можна записаний тобою список подій назвати планом? Чому?

- ☀ Стас сказав, що це чудові картини.
- ☀ Коти вирішили стати детективами й зібрати інформацію.
- ☀ Сталася пожежа.
- ☀ Коти дряпали кігтями дощечки.
- ☀ У кав'ярні влаштували виставку дряпописів.
- ☀ Коти помітили, що картини зникли.

6 Перекажіть близько до тексту одне одному уривки – кожен за одним із пунктів плану. Прокоментуйте, наскільки вдалим, докладним, точним, яскравим був переказ.

7 Випиши з прочитаних уривків (с. 56–59) клички всіх котів. Поміркуй, як вони утворилися і про що свідчать. Запиши одне речення зі звертанням до одного з котів.

8 Як звати людей, які фігурують у цьому детективі? Що про них відомо? Прочитай.

9 Як гадаєш, хто має рацію щодо причини зникнення картин – Стас чи коти?

§34. Просте і складне речення

– Мовознаю, я вже все знаю про речення! Це так просто!

– Не вихваляйся! Речення бувають **прості** та **складні**.

– А складні речення – це не надто складно для четвертокласників і четвертокласниць?
– Зараз побачимо.

1 Прочитай речення. У яких із них дві граматичні основи?

1. Яків розбудив і перелякав Стаса. 2. Рудий побачив дощечки, а Кутузов підслухав розмову. 3. Лариса з дідусям грали в шифрування. 4. Водною користуватимуться всі мешканці, а Гугура отримав дірку від бублика.

2 Випиши з попереднього завдання речення, яке відповідає схемі.

_____ = _____ , а _____ = _____

Речення, у якому одна граматична основа, називають **простим**, а в якому дві й більше граматичних основ, – **складним**. На письмі частини складного речення зазвичай відокремлюються комою.

3 Випиши з тексту твору, що на с. 56–59, три складні речення. Підкресли граматичні основи в кожному з них.

Кишенька слів

4 Ти знаєш, що означає фразеологізм **дірка від бублика**? Знайди його на цій сторінці й заміни одним словом.

5 Розкажіть одне одному про якусь подію з власного життя, вживши цей фразеологізм.

§35. Ще одна детективна історія

1 Прочитай вірш і намалюй за його сюжетом комікс.

Дитячий детектив

Неймовірно! Нереально! Несподівано! І факт!
Загубив СЛОНА у спальні мій забудькуватий брат.
Це жахливо! Неможливо! Загубився – ну хоч плач!
Це ж не кісточка від сливи, гудзик, пензлик, жуйка, м'яч,
Цвяшок, корок чи монета. Зник безслідно, наче сон.
Не батончик. Не котлета. Не дрібничка – сірий СЛОН!

Ось чому з самого ранку ми із братом – я та Гриць –
В славнозвісні слонознавці-детективи подалились...
Гриць шукав на підвіконні... На полиці... На столі...
На балконі... У вазоні... Та під ліжком на землі...
Тут прийшла сестричка Настя: “Я – майбутній детектив!
Я зніму відбитки пальців у того, хто це зробив.
Ще й пройдете тест розумний на детекторі брехні!”
(Щось від цього трохи сумно стало й брату, і мені.)

Детективів забагато, а злодюжка – чи не ти?
Хтось же мав слона з кімнати... хоч у штанях пронести?
Ну ж бо виверніть кишені! Все складаєм на столі!
Гляньте, що це? Величезна... сіра грудка... пластилін!..
Ось де зник ваш слон, забудьки! Розчавили? Та дарма...
Виліпіть нового хутко! Складу злочину нема.
Детектив я непоганий. Та й чимало в мене справ –
Он на кухні хтось сметану і кота Степана вкрав...

Уляна Задарма і Серго Сокольник

2 Розкажи про події, описані у вірші, від імені когось із персонажів (оповідача, слона, кота Степана, Гриця, Насті).

Мої твори

3 Пригадай відому тобі детективну історію або придумай власний сюжет. Запиши розповідь і додай її до своєї збірки “Мої твори”.

§36. Книжки про тварин

1 Обговоріть, чому деякі автори та авторки роблять персонажами своїх творів не людей, а тварин. Уявіть книжку "36 і 6 котів-детективів" із персонажами-людьми. Поділіться своїми думками одне з одним.

2 Поміркуй, про кого з пухнастих, пазуристих чи лускатих тобі хотілося б написати книжку. Чому?

Читаріум

3 Напевне, ти прочитав / прочитала вже чимало творів, де персонажами є тварини. Обери для презентації у класі один із них. Принеси книжку та коротко розкажи про неї за планом.

План презентації книжки

- ▶ Зроби емоційний вступ, розповівши про своє ставлення до цієї книжки.
- ▶ Покажи обкладинку. Чітко й правильно назви автора / авторку та назву. Це важливо!
- ▶ Назви головних персонажів. Трохи розкажи про кожного з них. Можеш показати їх на ілюстраціях, заздалегідь закривши закладки в потрібних місцях.
- ▶ Розкажи про деякі події, але не переповідай сюжет, щоб іншим потім було цікаво читати.
- ▶ Скажи, кому ти рекомендуєш прочитати цю книжку та чому.

§37. Зв'язок слів у реченні

1 Яні подарували папугу. Прочитай, як вона розповіла про нього своїй подрузі.

Мій веселий папуга зветься Гарик. Уранці його гучні крики будять усю сім'ю. Я даю йому соняшникове насіння. Це найкращий смаколик для папуги.

2 Випиши з тексту Яні іменники із залежними від них прикметниками.

Зразок. Папуга (який?) веселий.

3 Прочитай інтерв'ю Сашка з котом Воркотом, який підкорив публіку, знявшись в анімаційному фільмі "Моя країна – Україна", а вже звідти потрапив у книжку "Щоденник котячих мандрів" письменниці Лани Ра. Поміркуй, що треба зробити зі словами, які подані в дужках.

Сашко: Пане Воркоте, скажіть кілька слів про себе.

Воркіт: Я походжу з (давній) роду (видатний) котиськ.

Сашко: Що для вас найважливіше у світі?

Воркіт: О, няу-звісно, мандри. Лише коли торкнешся лапою (прадавній) камінчика і вдихнеш пахощі пригод, отоді на (власна) шкурі відчуєш, що таке (справжній) подорож.

4 Запиши в зошиті лише відповіді кота Воркота, розкриваючи дужки.

5 Випиши з інтерв'ю всі дієслова. На які запитання вони відповідають?

§38. Котячі пригоди

- 1 Зазвичай від детективів важко відірватися. Захопливий сюжет тримає читача в напруженні від початку до кінця. Прочитай продовження твору та дізнайся, чи вдалося котикам повернути свої картини.

Таємниця восьми дощечок

За казковою повістю Галини Вдовиченко
“36 і 6 котів-детективів”

Жахливий привид зазірав Стасові просто в очі. Хлопець здригнувся та різко сів у ліжку. Тьху ти! Кошеня! Вигадає ж таке: дивитися впритул на сплячого. Ото розваги!

- Кажи, що хочеш, Якове.
- Маю запитання. Чому ти приніс тоді саме липові дощечки? Чому саме вісім? Це випадково?
- Ну, так. Попросив у знайомого. Той дав, що мав.
- А що ти, Стасе, знаєш про таємницю восьми липових дощечок?
- Це фільм такий? Чи книжка?
- Це таємниця. Все зрозуміло... Вставай, Стасе. Наші дощечки викрав один дядько.

За годину розмова продовжилася вже на веранді кав'ярні.

- У нас сенсація! – повідомив Рудий. – Ми бачили наші дощечки! Ми їх знайшли! Усі вісім! На останньому поверсі п'ятиповерхівки.

Коти побували на даху будинку навпроти, де спостерігали, як якийсь пан і так, і сяк пересуває дощечки, наче намагається зібрати дерев'яний конструктор.

Але Стас не вірив:

- Ви в людей попитайте, чи хтось чув про таку таємницю. Люди, ви чули про таємницю восьми дощечок?

Саме в цю мить до веранди підійшла Лариса, подруга Стаса, і стала як укопана.

- А як ви про це дізналися? – здивовано вигукнула вона. Настала її черга розповідати.

Це сталося, коли вона була маленькою дівчинкою. Її дідусь, науковець, повернувся з експедиції в чудовому настрої і сказав: “Здається, я знайшов справжній скарб. Щоправда, це ще треба перевірити”. А потім вони вдвох грали у свою улюблену гру – надсилали одне одному зашифровані послання. Того вечора дідусь закодував для онуки інформацію про скарб на восьми дощечках зі старого паркету. Ларисі не вдалося розгадати шифр, тож дідусь десь залишив лист-підказку. А за кілька днів дідуся не стало. Серцевий напад...

- А де ті дощечки?

- У підвалі. У мене вдома.

Оце так маєш! То жодної дощечки, а то одразу всі. Дряпопис – у пана Гугури вдома, а справжні дощечки з таємницею – у Лариси. За кожним із наборів спорядили котячу експедицію.

Кишенька слів

- 2 Знайди в уривку “Таємниця восьми дощечок” фразеологізм, який доповнить поданий синонімічний ряд.

Став як стовп, мов громом прибита, як закам'янів.

Що означають ці вислови? Склади речення з одним з них.

Справу розкрито!

За казковою повістю Галини Вдовиченко
“36 і 6 котів-детективів”

Коти на чолі з Кутузовим вирішили викрасти свої картини з помешкання пана Гугури. Вони вдало реалізували свій план, коли того не було вдома. У ящику з дощечками коти знайшли ще й конверт із написом “Ларисі від дідуся” і прихопили його із собою. Натомість залишили записку: “Красти – зле!”.

У підвалі довго шукати дощечки не довелося. Коти вивнесли їх і почали переставляти на траві.

Іветта посунула лапкою частину літер, утворивши проміжок між словами.

ГОРА КІТ

– Це за містом. Вирушаймо, – сказав Стас.

Голова йшла обертом. Оце так новини! Дряпопис повернувся до господарів – раз! Розшифрували таємне послання – два! А тепер ще й скарб можна знайти – три!

Їхали на Стасовому автомобілі. І ось нарешті гора Кіт. Обрисами і справді нагадує голову кота.

– Дуб! – ляснув себе лапою в чоло Голота. – Дерево і жолудь – це підказка! Дуб! Ось він. Нам туди!

– Під каменем шукати треба, – мугикнув Бубуляк.

Каменяка була непідйомна. Навалилися всі разом: ну ж бо, взяли! Ще раз, взяли!

– Не займайте! – почули раптом віддалік. – Це мое!

Дивляться, а на них Гугура біжить із рушницею. Але пізно.

Сила води вже відштовхнула камінь. І пішов у яр спершу струмок, а далі вже потік. Вода збила Гугуру з ніг і потягла за собою. Він так мріяв знайти це місце. Науковець писав

у листі онуці про скарб – цілюще джерело. Гугурі вдалося добути дощечки, де мала бути вказівка на розташування. І ось він уже бачив себе власником ділянки. Золота жила! Ціле місто купувало б у нього воду. Скільки грошей він мав би...

* * *

– З вами сьогодні я, Коментатор-Чорний кіт. Свято на нашій вулиці! Велике свято для всього міста. Громада довіку буде вдячна нам за те, що знайшли джерело й випустили його на волю. У листі дідуся є такі слова: “Сонце, вода і повітря належать усім”.

3 Який несподіваний поворот сюжету здивував тебе найбільше? Перекажи його близько до тексту.

4 Використовуючи цитати з тексту, схарактеризуй одного з персонажів твору Г. Вдовиченко “36 і 6 котів-детективів” за таким планом:

1. Які риси характеру притаманні героєві / героїні?
2. Як ставиться письменниця до свого персонажа?
3. Яке твоє ставлення до нього / неї?

5 Приміряйте на себе ролі 36 і 6 котів.

- ▶ Хай кожен / кожна обере собі ім'я та образ, вживеться в нього – спробує ходити, ворухити руками, себто лапами, по-котячому, крутити хвостом, нявкати і говорити так, щоб показати глядачам свій характер. Використайте елементи костюмів (капелюшки, шалики, окуляри, намиста, хустки). Доберіть музику.

- ▶ Розіграйте один з епізодів цієї історії. Те, що не описано у творі, вигадайте самі.

6 Після вистави поділіться враженнями. Чи легко було перевтілитися? Що допомагало? Що було складно, що завало? Напишіть відгуки і передайте театральним групам.

§39. Слово, словосполучення і речення

- 1 Прочитавши уривки з твору Галини Вдовиченко "36 і 6 котів-детективів", Ірина виписала ключові слова і фрази. Прочитай їх відповідно до розгортання сюжету.

Нова котяча історія Коти нащорошили вуха.
Пожежа Знайшли дощечки Розповідь Лариси
Конверт із написом Джерело Вдячна громада
 Сонце, вода і повітря належать усім.

- 2 Знайди в Ірининому записі окремі слова, словосполучення і речення. Що між ними спільного? Чим кожна мовна одиниця відрізняється від інших?

Словосполучення називає предмет, дію, ознаку предмета або дії більш точно, ніж слово. Але не виражає закінченої думки, як речення.

- 3 Спиши текст, вставляючи пропущені букви. Підкресли граматичні основи.

Утримувати рівновагу на ву^пькій поверхні парканів і гілок котам допомагають пр^родна гнучкість і хвіст. А вуса дають змогу орієнтуватись у просторі. Це додатковий орган чут^тя.

- 4 Випиши п'ять словосполучень із тексту в завданні 3.

Речення може складатися з кількох словосполучень, але підмет і присудок не є словосполученням!

§40. Головне і залежне слова у словосполученні

- 1 Читася начиталася детективів і вирішила стежити за Пишеням і записувати все, що воно робить. Ось що вийшло.

Пишеня прокинулося почухалося розплющило очі. Воно назбирало багато горіхів жолудів і насіння. Усе це Пишеня заховало в глибокій норі. Підозріло!

- 2 Спиши текст Читасі, розставивши розділові знаки. Підкресли словосполучення.

У словосполученні є **головне** та **залежне** слова. Від головного до залежного слова можна поставити запитання і виявити зв'язок між ними.

який?
у глибокій норі

- 3 Випиши з тексту Читасі 2–3 словосполучення (на вибір). У кожному познач головне слово. За допомогою запитань вияви зв'язок між головним і залежним словами.

- 4 Спиши словосполучення, добираючи з дужок потрібні слова, щоб утворилися стійкі вислови – фразеологізми. Поясни значення кожного.

Зарубати (на носі, на дереві), народитися (взимку, у сорочці), ведмежа (послуга, нора), викинути (з відра, з голови).

- 5 Напиши про те, як тварини готуються до зими, використовуючи подані словосполучення.

Найважча пора, з настанням холодів, роблять запаси, у теплі краї, у зимову сплячку, зариваються в опале листя, шукають для себе корм.

Перевір себе

1 Згадайте все, що знаєте про речення та словосполучення. Оформіть цю інформацію у вигляді мапи думок на дошці або на ватмані.

2 Склади речення про славне українське минуле, яке відповідало б поданій схемі.

3 Спиши, розставляючи розділові знаки. Познач звертання.

☀ Мамо іде вже зима... (Леся Українка)

☀ Який ти красень Києве ти мій в убранні осені! (В. Сосюра)

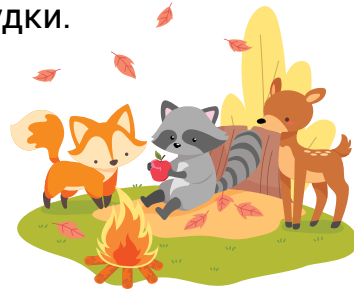
4 Визнач істинне твердження.

1. Однорідні члени речення – це члени речення, які виконують у ньому однакову роль, вони рівноправні й не залежать одне від одного.

2. Однорідні члени речення – це члени речення, які виконують у ньому різні ролі, вони залежать одне від одного.

5 Прочитай текст. Спиши речення з двома граматичними основами. Підкресли підмети і присудки.

На галявині біля багаття зібралася дружна родина лісових мешканців. Тихо палахкотить вогонь, біленькою стрічкою в'ється дим. Запікається солодкий зефір, а в чашках парує какао.

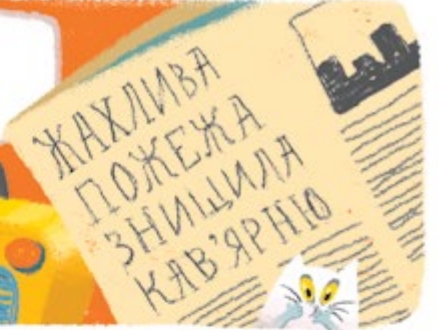
6 Випиши 2–3 словосполучення з тексту в завданні 5. Познач у кожному з них головне слово. За допомогою запитань вияви зв'язок між головним і залежним словами.

7 Запиши свої досягнення з української мови та читання в жовтні.

Хто – фейкороб, а хто – правдолюб?

1 Вогняна стихія бушувала всю ніч!

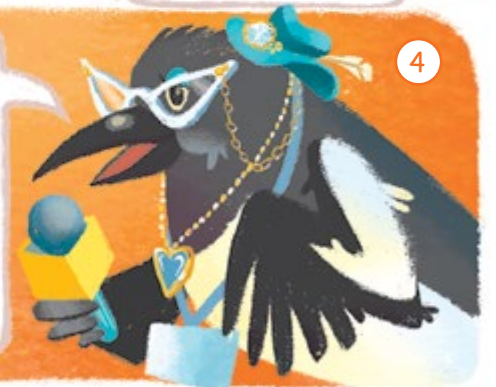
Вогонь не лишив каменя на камені!

Здається, у новинах перебільшили проблему...

3 А навіщо?

Усіх цікавлять незвичайні події – велика пожежа, грандіозна крадіжка, доленосне відкриття. А ми, журналісти, маємо описати все захопливо.

5

Так! Але справжні журналісти мають писати лише правду.

Уночі горіла кав'ярня, але пожежу швидко загасили. Майже все вдалося врятувати. Щира дяка нашим пожежникам!